

พุทธสิกขากับการพัฒนาทุนมนุษย์ประเทศไทย 4.0

กรรณภัทร กันแก้ว¹พงษ์ศักดิ์ ตริรัตน์เศรษฐ²

(Received: July 23, 2019; Revised: November 7, 2019; Accepted: February 18, 2020)

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย 4.0 หนึ่งในมิติการพัฒนาที่สำคัญ คือการพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์เป็นคนที่พร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกที่ดีต่อสังคม (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2016; วรวรรณ, 2018) การพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศไทยถือว่าเป็นความสำคัญที่สุดที่จะเป็นแรงผลักดันนำพาประเทศสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนประเด็นสำคัญในการพัฒนาทุนมนุษย์คือ การศึกษาหรือในทางศาสนาพุทธเรียกว่า ‘สิกขา’ ดังนั้นคำว่าพุทธสิกขาก็หมายความว่าการศึกษาตามวิถีพุทธศาสนา บทความวิชาการนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์หรือการให้การศึกษาในเชิงพุทธศาสนา นอกจากนี้ผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิดปรัชญาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางตะวันตกที่ได้รับความนิยมใช้ในองค์กรต่างๆ อย่างแพร่หลายให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั่นก็คือ แนวคิดวินัย 5 ประการของ ปีเตอร์ เซ็นต์เจ้ (Peter Senge) และแนวคิดการพัฒนาสมรรถนะสำหรับศตวรรษที่ 21 จากนั้นพิจารณาการชาวต่างประเทศ พร้อมกับงานวิจัยของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับการศึกษาแนวพุทธ พบว่ามีทั้งความใกล้เคียงกันกับแนวทางพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกและความแตกต่างกันในบางประเด็น เช่น การมองภาพรวมอย่างเป็นระบบของธรรมชาติมีความเกี่ยวข้องกัน ความเป็นนายตัวเองในการมีระเบียบวินัย การมองตนเองในความเชื่อฟังและความสัมพันธ์กับผู้อื่น อย่างไรก็ตามด้านที่แตกต่างกันคือ การพัฒนาทุนมนุษย์ทางตะวันตกเน้นการพัฒนาด้านความประพฤติของคนซึ่งเป็นคุณลักษณะภายนอก ส่วนการพัฒนาทุนมนุษย์ด้านพุทธศาสนานับการพัฒนาภายในจิตใจของคนเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม นอกจากนี้ผู้เขียนเห็นว่าสังคมไทยปัจจุบันมีความอ่อนแอมากและเห็นว่าสมควรนำหลักคำสอนทางศาสนามาบูรณาการในการพัฒนาทุนมนุษย์รุ่นใหม่อย่างเร่งด่วน อีกประเด็นหนึ่งที่ยากแสดงให้เห็นว่าความเชื่อของชาวพุทธต่อคำพังเพยที่กล่าวว่า “แข่งเรือแข่งพายแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้” จากการศึกษาค้นคว้าไม่เป็นความจริงเพราะบุญมาจากกรรม หรือการกระทำ ส่วนวาสนา คือพฤติกรรมที่ได้ผ่านการอบรมสั่งสมมาจนกลายเป็นลักษณะประจำตัว เช่น การพูด การเดิน แสดงให้เห็นว่ามนุษย์สามารถสร้างบุญและสร้างวาสนาได้ด้วยการศึกษา ฝึกฝน และอบรมด้วยองค์ประกอบหลักสามประการ คือ ศีล สมาธิและปัญญา

คำสำคัญ: พุทธสิกขา การพัฒนาทุนมนุษย์ ประเทศไทย 4.0

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ศูนย์การศึกษานครปฐม อีเมล: kunnapat.ka@ssru.ac.th

² ดร. ข้าราชการบำนาญกรมศิลปากร อาจารย์พิเศษและที่ปรึกษาปัญญาโทและเอกหลายสถาบัน อีเมล: pongsapak112@gmail.com

Educational Buddhism for Human Capital Development of Thailand 4.0

*Kannapat Kankaew³**Pongsapak Trerattanaset⁴***Abstract**

One of the main keys of the Thailand 4.0 development strategy is to develop the country's human capital to be of high caliber with goodness, ethics and morals, discipline, and a positive attitude toward society. In developing the country, one of the most essential issues is education for human capital. As a result, educated people will become the force that drives a sustainable developed country. The Buddhist education is called 'Sikkhā'. In this article 'Buddha Sikkhā' refers to the educational approach by applying Buddhist concepts for teaching and learning. The purposes of this academic article are to stress the educational approach by applying Buddhist concepts. In addition, the author has studied the western philosophy of human development including the fifth discipline of Peter Senge, the competencies for the 21st century, and the research from Thai scholars on Buddhism in education. It appears that the western educational concepts have both similarities and differences with the Buddhist approach. For instance, the holistic view of the world in which everything is interrelated, the discipline, and the interpersonal relations. In contrast, the western concept emphasizes the development of knowledge, skills, and behavior whereas the Buddhist approach polishes inside, or develops people's minds and souls. Furthermore, the author witnessed that Thai society is weakening, so we should integrate the religious approach to the educational system. It is worth noticing the Thai proverb which says "you can compete with others, except the merit and halo" because merit and halo were innate qualities from within the person. Nevertheless, in this study, the author found that it is not true since merit comes from our actions and the halo comes from the education and training, such as personality traits that we can practice and change ourselves. For example, the way we talk or walk. This means that we can build our own halo from practicing, learning, or training with the three components of Sila (5 precepts) Samāthi (consciousness) and Panya (wisdom).

Keywords: Educational Buddhism, Development of Human Capital, Thailand 4.0

³ Asst. Prof., International College; Suan Sunandha Rajabhat University. E-mail: kunnapat.ka@ssru.ac.th

⁴ Dr. in Public Administration, a retired-officer from Thai Customs, guest-lecturer and advisor for master and doctoral degree in various institutions, E-mail: pongsapak112@gmail.com

บทนำ

ในทศวรรษที่ผ่านมาปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ส่งผลให้มนุษย์และองค์กรต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด (Marquardt, 2002) แสดงทัศนะว่าสี่ปัจจัยหลัก (4Ts) ที่เป็นแรงผลักดันโลกให้เข้าสู่กระแสของโลกาภิวัตน์ (Globalization) ประกอบด้วย เทคโนโลยี (Technology) ทีวี (Television) การค้า (Trade) และ การท่องเที่ยว (Travel) ซึ่งปัจจัยทั้งสี่ด้านนี้ส่งผลให้คนทั้งโลกเกิดประสบการณ์เดียวกันจากการเสพความสุขและข่าวสาร เช่น การได้ดูภาพยนตร์เรื่องเดียวกัน การฟังเพลง การอ่านหนังสือเหมือนกัน อย่างไรก็ตามด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการแข่งขันทางธุรกิจปัจจุบันผู้เขียนเห็นว่ามียัง 1T ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคและการใช้ชีวิตของคนนั่นก็คือ โทรศัพท์ (Telephone) สมาร์ทโฟนที่สามารถทำได้หลายอย่างจนเกิดกระแสคำว่า “สังคมก้มหน้า” สมาร์ทโฟนเป็นมากกว่าโทรศัพท์ เช่น ใช้ถ่ายรูป สั่งอาหาร ทำธุรกรรมทางการเงิน ใช้ในการค้นหาข้อมูล การคุยกันทางไกลโดยที่สามารถเห็นหน้ากันได้ เป็นต้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและทางวัตถุในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและส่งผลต่อพฤติกรรมของคนในการบริโภค การสื่อสาร และการเข้าถึงข้อมูลผ่านเว็บไซต์ ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ รวมทั้งการเล่นเกมส์เสมือนจริงที่มีเนื้อหารุนแรงได้อย่างง่ายดาย

นอกจากนี้บุคคลยังสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์หลอกลวง ค้าทอ หรือใส่ร้ายกันหากปัจเจกบุคคลขาดความยั้งคิด ขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจและไร้ซึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจใฝ่ดี ปัจเจกบุคคลจึงลอกเลียนแบบพฤติกรรมความรุนแรง ความก้าวร้าวที่ผิดต่อหลักกฎหมายและศีลธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีของสังคมโดยปราศจากสติรู้เท่าทันอารมณ์ของตนได้อย่างง่ายดายเช่นกัน ซึ่งเราสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากข่าวสารผ่านทางสื่อในช่องทางที่หลากหลาย ตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมากที่สุดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวัตถุคือ ปัญหาสังคม เช่น เด็กวัยรุ่นทำร้ายตบตีชกต่อยกัน การโจรชิงของสงวนเพื่อที่จะให้ตนเองมีตัวตนในสังคม ความคิดและการกระทำที่รุนแรงเกิดมากขึ้นในสังคม เช่น การมองหน้าคนที่ไม่รู้จักกันก็สามารถส่งผลถึงการทำลายชีวิตกัน การปับแตรรถยนต์ก็ทำให้คนทะเลาะชกต่อยกัน ปัญหาด้านผู้สาวมีทั้งวัยเด็กจนถึงวัยชราถูกข่มขืน ปัญหาพ่อแม่หรือญาติๆ ทำร้ายจิตใจคนในครอบครัวทั้งที่ยังเป็นเด็ก เยาวชนเหล่านี้คือส่วนหนึ่งของอนาคตประเทศ อย่างไรก็ตามข่าวสารทางด้านดีก็คงยังมีให้เห็นเช่นกันแต่เมื่อเปรียบเทียบกับข่าวปัญหาสังคม ตามทัศนะผู้เขียนยังเห็นว่ามียังน้อยกว่าข่าวความรุนแรง หากมองในแง่ดีก็สามารถตีความได้ว่าสังคมไทยกำลังอ่อนแอ และสะท้อนให้เห็นข้อดีของสังคมออนไลน์ในการกระตุ้นการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐให้เป็นไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่ดี มีความยุติธรรม จริยธรรมในการทำงานแม้ในหลายกรณีผู้ถูกกระทำไปแจ้งความหากไม่มีความคืบหน้าจากเจ้าหน้าที่ตำรวจประชาชนก็จะเรียกร้องผ่านสื่อและสังคมออนไลน์เพื่อช่วยเผยแพร่เจ้าหน้าที่ก็จะรีบเร่งแก้ไขจับกุม เป็นต้น

ปัจจุบันโลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ตามทัศนะของ (Wasi, 2002) เห็นว่ามีความเสื่อมอยู่สามประการ คือ (1) โลกวิฤต เพราะจำนวนมนุษย์ที่มากขึ้นธรรมชาติกำลังถูกทำลาย มนุษย์พฤติกรรมบริโภค

มากขึ้นจากความสำเร็จของการพัฒนา (2) สังคมวิกฤติ จากจำนวนของมนุษย์ที่มากขึ้น มีความแออัด ตัวใครตัวมัน มีช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด โรคติดต่อ โลกเชื่อมโยงกันด้วยข้อมูล การค้า การเงินทั้งโลกมีความซับซ้อน เกิดความโกลาหลได้ง่าย สังคมขาดเสถียรภาพ และ (3) มนุษย์วิกฤติ เกิดความเครียดและโรครุมเร้า อย่างไรก็ตามมนุษย์สามารถพ้นวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ด้วยจินตนาการ (Imagination) ใหม่ซึ่งจะเป็นพลังให้เกิดความรู้ที่จะทำให้มนุษย์ทั้งโลกพันทุ่ร่วมกันได้ทั้งหมด เพราะมนุษย์และธรรมชาติทั้งหมดอยู่ในระบบเดียวกัน ความเป็นหนึ่ง (The same oneness) ถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดขาดหายไปย่อมกระทบกับส่วนอื่น โลกาภิวัตน์ปัจจุบันเป็นโลกาภิวัตน์แบบด้อยพัฒนา (Uncivilized Globalization) ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากอดีตด้วยการล่าอาณานิคมปกครองส่วนปัจจุบันใช้ระบบเศรษฐกิจการเงินเข้าปกครองประเทศมหาอำนาจสะสมทุนและความรู้ประสบการณ์จากโลกาภิวัตน์รอบแรกแล้วทำลายประเทศที่อ่อนแอกว่าโดยให้เกิดการแข่งขันอย่างเสรีสามารถเข้ายึดครองสินทรัพย์ของประเทศอื่นได้

ซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมที่ใช้เทคโนโลยีสำเร็จรูปจากการสร้างสรรค์ของชาติอื่นๆ จนกลายเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุ คือ เทคโนโลยีที่แสดงลักษณะความเป็นโลกาภิวัตน์และเป็นปัจจัยสำคัญของการเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ สังคมไทยเป็นสังคมบริโภคนิยมเทคโนโลยีสำเร็จรูปที่ไม่ได้สร้างมากับมือตัวเอง ส่วนสังคมตะวันตกเป็นสังคมที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ หากมองตามนัยยะความหมายเชิงรากฐานวัฒนธรรมและชีวิตจิตใจสังคมตะวันตกมีความเป็นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือ ความมีชีวิตจิตใจแบบวิทยาศาสตร์ที่มีความใฝ่รู้และความเชื่ออย่างมีเหตุผล เชื่อในการพิสูจน์ทดลอง ไม่มั่งงาย สังคมตะวันตกพัฒนาและสร้างสรรค์ความเจริญทางเทคโนโลยีเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมจนเกิดวัฒนธรรมอุตสาหกรรม คือ การมีนิสัยสั่งงานและความเหนื่อยยาก มีความเพียรพยายามเรียกว่าอุตสาหะจึงเรียกว่าอุตสาหกรรม หมายถึงการกระทำด้วยความอุตสาหะ วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมก่อให้เกิดคุณสมบัติ 2 ประการ คือ ความใฝ่รู้ สู้สั่งยาก เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะสังคมในระบบแข่งขัน ดังนั้นสังคมไทยจะต้องเน้นการพัฒนาคนให้มีความใฝ่รู้ และสู้สั่งยากให้ได้โดยการพัฒนาเด็กให้มีจิตสำนึกในการพัฒนาและฝึกฝนตนเอง เด็กที่ได้รับการฝึกดีมีจิตสำนึกในการศึกษาจะเกิดผลดี 2 ประการคือ เต็มใจสู้ เต็มใจทำจึงมีความสุขในการเรียนและทำงาน ประการต่อมาคือ ตั้งใจทำงานให้ได้ผลดี คนที่ชอบฝึกตนมีจิตสำนึกในการศึกษาก็จะมีการพัฒนาพร้อมทั้งได้รับความสุขไปด้วย เป้าหมายเฉพาะหน้าในการพัฒนาคนไทยคือ เน้นให้เกิดคุณลักษณะใฝ่รู้สู้สั่งยากที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความดี (Prapromkunaporn, 2004) ดังคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ (Hunchangsith, 2006) ชี้ให้เห็นความสำคัญของคุณธรรมและหลักธรรมไว้ว่า โลกขาดสันติสุขเพราะขาดหลักธรรม มนุษย์ไม่เป็นมนุษย์เพราะขาดพ่อแม่สมบูรณ์แบบ การศึกษาให้เรียนแต่วิชาชีพแต่ไม่ได้เรียนหลักธรรมเป็นการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ในยุคที่ผ่านมามีการพัฒนาได้สร้างปัญหาทั้งสิ่งแวดล้อมและสังคม เช่น มลภาวะเป็นพิษและการเบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบกัน ความรุนแรงเพิ่มขึ้น ดังนั้นองค์การสหประชาชาติได้เห็นมองเห็นปัจจัยสำคัญที่ถูกละทิ้งไปนั้นคือ วัฒนธรรมการพัฒนาทศวรรษใหม่วัฒนธรรมจะเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยให้คุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นหัวใจของเศรษฐกิจและเทคโนโลยีทำให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุและจิตใจ ดังนั้น

หลักคำสอนทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมือที่จะขัดเกล่าปัจเจกชนให้มีความสำนึก มีทัศนคติที่ดีงามเพราะศาสนาเป็นเครื่องกำจัดสัญชาตญาณฝ่ายต่ำของมนุษย์ ช่วยลดกิเลส ความเห็นแก่ตัวและทำร้ายผู้อื่นพร้อมที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศ

ผู้เขียนเห็นว่าภาครัฐกับการบังคับใช้กฎหมาย ภาคการศึกษาและสถาบันครอบครัวต้องมีการปฏิรูปและพัฒนาแก้ไขอย่างเร่งด่วนทั้งระบบร่วมกัน เพราะหากพิจารณาอย่างประณีตแล้วในความเป็นจริงคนไทยมีคุณลักษณะนิสัยจิตใจดี มีความโอบอ้อมอารีซึ่งสามารถเห็นได้อย่างประจักษ์ เมื่อเกิดเหตุการณ์หรือวิกฤติคนไทยจะร่วมกันช่วยเหลือกันตามกำลังของแต่ละบุคคลและคนไทยยังได้รับการขนานนามว่ามีความเป็นมิตรที่ดีโดยชาวต่างชาติเรียกประเทศไทยว่า ‘สยามเมืองยิ้ม’ ดังนั้นประเด็นสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์รุ่นใหม่ผ่านการศึกษาคควมมีการน้อมนำหลักคำสอนของศาสนาสอดแทรกในการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตามต่างก็สอนให้คนคิดดีทำดี ศาสนาจะเป็นหลักยึดเหนี่ยวด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ทำให้มนุษย์ประพฤติดีไม่เบียดเบียนผู้อื่น เห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Empathy) การสร้างมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณที่สมบูรณ์ แม้ว่าในระบบการศึกษาของประเทศไทยมีการบังคับใช้การวัดผลตาม มคอ. 3 (กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา) โดยหนึ่งในการวัดและประเมินผลผู้เรียนคือ ด้านคุณธรรม จริยธรรม แต่การวัดและการประเมินด้านคุณธรรม จริยธรรมเป็นการวัดจากพฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างประจักษ์เท่านั้น เช่น การเข้าเรียนตรงเวลา การช่วยเหลือเพื่อน การไม่ลอกข้อสอบ เป็นต้น ในบทความนี้ผู้เขียนได้เน้นแนวทางตามหลักพุทธศาสนาเป็นหลักพร้อมกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนามนุษย์ตามแนวทางตะวันตก

การพัฒนาทุนมนุษย์ตามหลักศาสนาพุทธเป็นการขัดเกล่าจิตใจส่วนลึกที่ซ่อนอยู่ภายในของมนุษย์ ทั้งยังเป็นการสร้างพลังสมองให้เกิดปัญญาเมื่อจิตสงบและมีสติที่ประกอบด้วยจากกฎไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วจะต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่สถาบันครอบครัวเพราะครอบครัวมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลอย่างมาก (Becker, 1993) สำหรับโรงเรียนและการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นฝ่ายส่งเสริมด้านการปฏิบัติ นำสู่กิจกรรมการเรียนการสอนเพิ่มเติมในส่วนที่สำคัญสำหรับการดำเนินชีวิต การเป็นพลเมืองที่ดีของชุมชนและสังคมผู้สอนต้องชี้ให้เห็นความจริงตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสังคมและแลกเปลี่ยนทัศนะกับนักศึกษาพร้อมกับสอดแทรกความดีงามในบทเรียนด้วยการแสดงให้เห็นถึงเหตุและปัจจัยของสิ่งที่เกิดขึ้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักจริยธรรม (Suebvises, 2018) ประกอบด้วยสามทฤษฎีหลักคือ ทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีเชิงระบบและทฤษฎีทางจิตวิทยาโดยทั้งสามทฤษฎีต้องอยู่บนพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อความยั่งยืนนั่นก็คือ หลักของจริยธรรม (Ethics) ที่อยู่ในจิตใจมนุษย์ เพราะฉะนั้นผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศไทยและการศึกษาสำหรับประเทศไทย 4.0 ด้วยการนำหลักธรรมทางศาสนาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนเพื่อช่วยขัดเกล่าด้านจิตใจพัฒนาสติและจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชนควบคู่กับการพัฒนาองค์ความรู้สร้างสรรค์ตามนโยบายของชาติเป็นสิ่งที่ระบบการศึกษาต้องเร่งสร้างคนไทยรุ่นใหม่ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ผู้เขียนเห็นว่าปัญหาการขาดคุณธรรม จริยธรรม การขาดสติและการยังคิดเป็นสิ่งที่

รอตถึงยุค 5.0 แล้วจึงค่อยต่อยอดจากยุคนวัตกรรมอาจจะล่าช้าเกินไป การศึกษาจึงควรมีการบูรณาการการพัฒนาคนตามแนวทางทฤษฎีตะวันออก (พุทธศึกษา) และตะวันตกรวมทั้งการใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ต่อการส่งเสริมการพัฒนาและเรียนรู้

เนื้อหา

นโยบายประเทศไทย 4.0 รัฐบาลต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าผ่านกับดักรายได้ปานกลาง สร้างความเข้มแข็งจากภายใน เชื่อมโยงเศรษฐกิจภายในกับภายนอก ยกย่องนวัตกรรมของทุกภาคส่วน สร้างสังคมของความเป็นผู้ประกอบการ และความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลง 4 องค์ประกอบคือ จากเกษตรแบบดั้งเดิมสู่เกษตรสมัยใหม่และเป็นผู้ประกอบการ เปลี่ยนจาก SMEs สู่ Startups ที่มีศักยภาพสูง เปลี่ยนจากการบริการแบบดั้งเดิมสู่การบริการศักยภาพสูงและการพัฒนาความรู้และทักษะของแรงงานความรู้ต่ำสู่ความเชี่ยวชาญและทักษะสูง โดยเฉพาะการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศให้พร้อมด้วยความรู้ ทักษะ ความชำนาญรวมถึงการพัฒนาด้านจิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัยและเคารพกฎกติกาของสังคม ในขณะที่ Sinlarat (2017) กล่าวว่าประเทศไทยมีนโยบาย 4.0 แต่นโยบายการศึกษา 4.0 กลับไม่มีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน มีการตื่นตัวน้อยมากและยังไม่เห็นรูปธรรมของการศึกษา 4.0 ตามสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับสามัญจนถึงระดับอุดมศึกษา การศึกษา 4.0 เป็นการศึกษาที่พัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างผลิตภัณฑ์ (Products) ที่สะท้อนแนวคิดใหม่ ระบบใหม่ที่ชัดเจนเรียกว่า นวัตกรรม (Innovation) เพื่อจะพ้นกับดักรายได้ปานกลางเมื่อเข้าสู่ยุค 5.0 จะเป็นยุคของการเน้นความดีงามเป็นสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาให้เกิดขึ้นกับทุกคน

ตามหลักการประชาธิปไตยแล้วประชาชนมีเสรีภาพที่จะได้พัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีให้สมบูรณ์ เพราะชีวิตของคนเราก่อเกิดมาอย่างไม่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะอยู่ได้อย่างดี มนุษย์จึงต้องการเสรีภาพในการศึกษาที่เป็นสิทธิและหน้าที่พื้นฐานของคนไทยทุกคนที่ภาครัฐต้องจัดให้ เมื่อบุคคลพัฒนาชีวิตของเขาให้ดีพร้อม คนก็จะพัฒนาครอบครัว ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้นด้วย ในระดับสังคมคือ การมีส่วนร่วมโดยนำเอาสติปัญญาความรู้มาใช้ในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติ ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์เมื่อการศึกษาได้พัฒนาคนส่วนใหญ่ ดังนั้นการพัฒนาคนมีจุดเน้นที่การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของยุคสมัย เป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนาเพื่อสนองความต้องการด้านทรัพยากรเฉพาะกาล ดังนั้นความใฝ่รู้ สู้สิ่งยากที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความใฝ่ดีจึงเป็นเป้าหมายในการสร้างเด็กให้เป็นคนมีการศึกษาที่จะมีชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคมปัจจุบัน (Prapromkunaporn, 2004)

สำหรับมนุษย์ศตวรรษที่ 21 ปรารถนาโลกโลกาภิวัตน์ที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน มนุษย์มีจิตสำนึกใหม่สามารถจัดระบบการอยู่ร่วมกันทั้งโลกด้วยสันติซึ่งเป็นไปได้เพราะ (1) มนุษย์ไม่มีทางเลือกอื่นเนื่องจากมาจากสุดท้ายปานของอารยธรรมวัตถุนิยม และ (2) มนุษย์มีจิตวิญญาณ (spirituality) ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์

เพื่อการอยู่รอด เช่น การทำหรือเสียสละเพื่อคนอื่นเราจะเกิดความปิติและความสุข เรียกว่าความสุขทางจิตวิญญาณ (spiritual happiness) ส่งผลทำให้สุขภาพดี หากปราศจากความสุขทางจิตวิญญาณมนุษย์จะขาดความสมบูรณ์ และเมื่อมนุษย์มีความเป็นอันเดียวกันก็ปราศจากการแข่งขันมีความเป็นครอบครัวเดียวกัน มีความเกื้อกูลกันเปรียบเสมือนระบบของร่างกายที่มีความเป็นระบบเดียวกันมีความสอดคล้องสมดุลกัน หากสังคมมนุษย์ไม่ได้มีจิตเดียวกัน มีความเห็นแก่ตัว แกร่งแย่งแข่งขันกัน ทำร้ายกันก็จะขาดหน่วยพื้นฐานทางสังคมหรือชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการล่มสลาย (Wasi, 2002) เนื่องจากคุณลักษณะของมนุษย์นั้นสามารถเป็นทั้งผู้สร้างสรรค์ความสวดอกสวายและในขณะเดียวกันก็สามารถเป็นผู้ทำลายได้เช่นกัน แต่มนุษย์จะมีความตระหนักคิดในการกระทำและสิ่งที่จะส่งผลกลับต่อตนเอง สังคมและธรรมชาติ โดยเฉพาะด้านจิตใจต้องประณีตและสูงกว่าวัตถุ เช่น การมีเมตตา การเสียสละ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทางจิตใจศาสนาจึงสอนให้ทำความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ด้วยการศึกษาค้นคว้าให้ความรู้จะช่วยให้มนุษย์มีความรู้คุณธรรมที่จะช่วยให้ใช้เหตุผลคอคติและมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต สังคมที่ดีต้องเป็นสังคมที่คนมีความรู้ มีคุณธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบันที่ซับซ้อน ปัจเจกชนจะดำรงสภาพความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ต้องเป็นคนประณีตในอารมณ์และปัญญาในเนื้อหา 3 ศาสตร์ คือ วิทยาศาสตร์เพราะต้องดำรงชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุที่หลากหลาย สังคมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น มีกฎระเบียบ และมนุษยศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในเรื่องของการรับผิดชอบ ความชั่ว ความดี ทำให้มนุษย์เป็นที่น่าสนใจต่างจากสัตว์ การศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างคนให้รอบรู้ เพื่อสร้างตน รู้ตน รู้สังคม รู้ธรรมชาติ (Changkhwanyuen, 2017)

สำหรับการพัฒนาทุนมนุษย์ในมุมมองด้านเศรษฐศาสตร์ (Hunchangsith, 2006) เป็นการลงทุนในมนุษย์ด้วยการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความชำนาญที่จะส่งผลต่อการเพิ่มผลผลิต ต่อคุณภาพของประชากร ความเป็นอยู่ที่ดีในอนาคต มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีอำนาจในการใช้จ่าย พร้อมกับการพัฒนาจิตใจผ่านการศึกษาให้เกิดคุณสมบัติที่มีค่าในตัวมนุษย์นอกเหนือจากความรู้และทักษะแล้วต้องมีความรับผิดชอบ เคารพกฎหมาย มีระเบียบวินัย มีศีลธรรมจริยธรรม ในสังคมหากมีคนดีมากเท่าไรประเทศก็จะมี ความเจริญ มั่งคั่งและมีความสุข การศึกษาสำหรับวัยรุ่นควรปลูกฝังความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ความก้าวหน้า เห็นคุณค่าชีวิตครอบครัวและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เนื่องด้วยวัยรุ่นเป็นวัยที่มีอารมณ์อ่อนไหวง่ายผู้ปกครอง ครู อาจารย์ต้องสังเกตพัฒนาการหากมีปัญหาใช้วิธีที่นุ่มนวลแยบยล ส่วนบทบาทของศาสนาและหลักธรรม จะช่วยให้คนมีคุณภาพสมบูรณ์มากขึ้นเมื่อได้รับการขัดเกลาทั้งสามฝ่าย คือ บ้าน วัด โรงเรียน หรือ ‘บวร’ โดยเฉพาะศาสนามีความสำคัญในการขัดเกลาจิตใจของผู้ปกครอง ครู อาจารย์ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์

เห็นได้ว่าการพัฒนาทุนมนุษย์นอกจากการให้การศึกษาอย่างเท่าเทียมกันตามหลักประชาธิปไตยเพื่อให้บุคคลเกิดความรู้ ทักษะและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่พร้อมด้วยความดีงามมีศีลธรรม เพื่อสร้างตนเอง ครอบครัวที่จะส่งผลต่อชุมชนและสังคมต่อไปโดยเน้นสามศาสตร์หลักที่ต้องพัฒนา คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและมีความสมดุลกับเทคโนโลยี รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ที่มุ่งเน้นศักยภาพในการเพิ่มทักษะความสามารถในการทำงานเพื่อ

เพิ่มผลผลิตและรายได้สู่องค์กรและประเทศ โดยที่หลักการพัฒนาทั้งสี่ศาสตร์ดังกล่าวมีหลักของพุทธศาสตร์เป็นแกนกลางที่ขาดไม่ได้โดยเฉพาะในสังคมที่กำลังอ่อนแอ คนในสังคมไล่ตามเทคโนโลยีและวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง หากคนในสังคมปราศจากคุณธรรม จริยธรรมและความดีงาม การเคารพกฎระเบียบและกติกาของสังคมการพัฒนาคนก็ขาดความสมบูรณ์และเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การพัฒนาทุนมนุษย์ที่นำศาสตร์ด้านต่างๆ มาบูรณาการพร้อมกับจริยธรรมและทฤษฎีทางตะวันตกเพื่อการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงไม่ใช่แค่การสร้างความรู้แต่ต้องมีคุณธรรม จริยธรรมด้วย

การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธศาสตร์นั้น (Prathampithok, 1999) อธิบายได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวมนุษย์เป็นการศึกษาระยะยาวต้องมองที่สภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน แล้วตอบคำถามว่าทำอย่างไรจะให้นมนุษย์เป็นทรัพยากรที่ดี เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้ดี ศึกษาสภาพปัญหาว่าปัจจุบันปัญหาในท้องถิ่น สังคม ประเทศ หรือโลกเป็นอย่างไร การพัฒนาคุณภาพการศึกษาควรมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพที่ตัวคน เช่น เรื่องประชาธิปไตย คนไทยมีวัฒนธรรมประชาธิปไตยหรือไม่ สภาพความคิด ความเชื่อของคนเป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นรากฐานของสังคมที่บ่งชี้ชะตากรรมของสังคม สังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะไสยศาสตร์อย่างแพร่หลายซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมมาก การพัฒนาสังคมเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาเป็นสิ่งที่มีความชัดเจนส่วนความเชื่อเป็นเรื่องที่ตรงกันข้าม หากคนในสังคมอยู่ด้วยความเชื่อความคลุมเครือก็จะเป็นสังคมที่พัฒนาได้ยาก การศึกษา หรือ สึกขา จึงเป็นหลักการทั้งหมดในทางปฏิบัติของพุทธศาสนาที่ทำให้คนเกิดปัญญา ส่วนการปฏิบัติทั้งหมดคือ ไตรสิกขา เป็นการเรียนรู้ ผูกฝน พัฒนาตน การพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะทำกรรมได้ถูกต้องจึงต้องมีการศึกษา แก้ไขปรับปรุง พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้การดำเนินชีวิตทุกอย่างของมนุษย์มาจากการฝึก การศึกษา และเรียนรู้ เพราะฉะนั้นการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงเป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น ชีวิตที่ดีของมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาอยู่ตลอด ด้วยธรรมชาติของมนุษย์ (Dockthaisong, 2008) มีจิตวิญญาณในการรับรู้ การบันทึกความทรงจำดังนั้นการสอนศีลธรรมและกฎของชีวิตต้องเริ่มจากวัยเด็กผ่านการเห็นเพื่อให้เกิดความคุ้นเคย ความจำและภาพที่บันทึกติดอยู่ภายในจิตใต้สำนึก การอบรมอริจิตหรืออริปัญญาจึงเป็นการอบรมสติที่ไม่ประมาทและเกิดปัญญาที่พร้อมด้วยเมตตา

เพราะฉะนั้นการพัฒนามนุษย์โดยพุทธศาสนาต้องเข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ก่อนซึ่งตามหลักศาสนาพุทธเกี่ยวข้องกับเรื่อง กรรมกับสิกขา (Prathampithok, 1993) กรรม คือการกระทำ หากมองในความหมายกว้างๆ กรรม รวมถึงการงานอาชีพ ส่วนความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งไปคือ พฤติกรรมทุกอย่าง ทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏออกมาภายนอก ที่มาจากเจตจำนง ความนึกคิด การเลือกตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร ซึ่งเจตจำนงเป็นที่มาของแกนพฤติกรรมทุกอย่าง กรรม จึงแบ่งออกเป็นสามด้าน คือ (1) กายกรรม ได้แก่การกระทำทางกาย การใช้ร่างกายเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่างๆ (2) วจีกรรม ได้แก่การกระทำทางวาจา เช่น การพูด การสื่อสาร การเขียน และ (3) มโนกรรม ได้แก่การกระทำทางใจ เช่น ความคิด ความเชื่อ ความเห็น การยึดถือ ในทางพุทธศาสนา มโนกรรมถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นกระบวนการคิดทั้งหมด ตั้งแต่ความคิดนึก การคิด

ปรุ่่งแต่ง ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม แนวความคิด ทฤษฎี ลัทธิ อุดมการณ์ ในทางพระเรียกรวมกันว่า ทิฐิ ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางและความเป็นไปของสังคม ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์ที่มีความเชื่อเรื่องกรรม (Prathampithok, 1999) ในทางศาสนาพุทธแล้วความเชื่อทำให้บุคคลถดถอยร่อยรอยผลบันดาลความเชื่อนั้นผิดหลักการของพุทธศาสนา เช่น เชื่อเรื่อง วาสนา เรื่องการปลง โดยถือว่าเป็นกรรมเก่า การรับผลกรรมกลายเป็นการปลงแล้วสบายใจไม่ทำอะไร คนที่ปลงว่าเป็นผลกรรมของเราแล้วปล่อยถือเป็นการทำกรรมอย่างหนึ่งที่เป็นอกุศล คือ ความประมาท เป็นกรรมชั่วร้ายและเป็นหนทางแห่งความเสื่อมอย่างสำคัญ ดังนั้นประเด็นสำคัญคือ การศึกษา หรือ สิกขา ที่ต้องยึดเป็นหลักในการสะท้อนให้มนุษย์ทราบว่าต้องแก้ไขพัฒนาตัวเองอยู่เสมอโดยไม่ประมาท มนุษย์จะต้องถือหลักการไว้ว่าต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ (continuous self-development) หรือสามารถกล่าวได้ว่า สิกขา และ อัปมาทะ คือความไม่ประมาท (Self-awareness) ต้องเดินทางปฏิบัติไปพร้อมกันจนกว่าจะถึงจุดหมาย (self-achievement)

สิกขาจึงเป็นการศึกษาหรือการพัฒนาพฤติกรรม เพราะตามหลักธรรมชาติของมนุษย์ที่ทำให้ต้องมีการศึกษาเนื่องจากเริ่มแรกมนุษย์ยังมีความไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็ไม่สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ อย่างไม่รู้เรียกว่า อวิชชา เมื่อไม่สามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องก็เกิดความติดขัดคับข้องเรียกว่า ทุกข์ ดังนั้นอวิชชาจึงคู่กับทุกข์ อวิชชาเป็นที่มาของสิ่งที่เรียกว่าทุกข์ เพราะฉะนั้นธรรมชาติของอวิชชาจึงเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิต ทั้งนี้มนุษย์มีอายตนะ หรือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ติตตัวมาเป็นทางรับรู้ประสบการณ์ หรือ เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล อายตนะทำหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ (1) เป็นทางรับรู้ข้อมูล ประสบการณ์ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้เกิดปัญญาที่จะรู้เข้าใจและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้หรือเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ มนุษย์ที่มีการศึกษาหรือมีการพัฒนาอย่างถูกต้องจะใช้อายตนะเป็นหลักในการดำเนินชีวิต (2) เป็นที่รับรู้ความรู้สึก ทำให้รู้สึกไม่สบายเรียกว่า เวทนา เมื่อรู้สึกสบายเรียกว่า สุข เวทนา ความรู้สึกเป็นส่วนสำคัญเพราะเป็นตัวนำพฤติกรรมเมื่อรู้สึกไม่สบายก็จะไม่ชอบปฏิบัติแบบนี้เรียกว่า ตัณหา คนที่มองประโยชน์ของอายตนะในแง่ของความรู้สึกก็จะใช้เป็นเครื่องมือหาสิ่งเสพสนองตัณหา และเป็นพฤติกรรมหลักของการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษาหรือขาดการพัฒนาที่ถูกต้อง

เมื่อมนุษย์มีการศึกษา คือ การฝึกให้พัฒนาปัญญา เช่น การบริโภคอาหารเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกาย เพื่อดำรงชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยดี มีสุขภาพดี เมื่อเห็นวัตถุประสงค์ดังกล่าวเรียกว่าการเกิดแห่ง “ปัญญา” พฤติกรรมในการบริโภคก็เปลี่ยนไป ปัญญาจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมตัวใหม่แทนตัณหาซึ่งเป็นตัวสำคัญที่หักเหระแแสความคิดออกจากตัณหา ปัญญาทำให้รู้ถึงคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริง ก่อให้เกิดคุณสมบัติใหม่ หรือความอยากที่มากับปัญญา ซึ่งอยากจะทำให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริง โดยมีปัญญาเป็นพื้นฐาน ความอยากที่เป็นกุศลนี้เรียกว่า “ฉันทะ” ฉันทะเป็นความอยากที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำชีวิตไปสู่จุดหมายที่ตั้งาม ในการทำสิ่งต่างๆ จะต้องมีฉันทะ ฉันทะก็ต้องอาศัยปัญญาควบคู่กัน เพราะปัญญารู้ว่าอะไรมีคุณค่า มีประโยชน์ที่แท้จริง ฉันทะก็อยากทำให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นมา

ดังนั้นสามารถสรุปพฤติกรรมของมนุษย์ได้เป็น 2 แบบ คือ

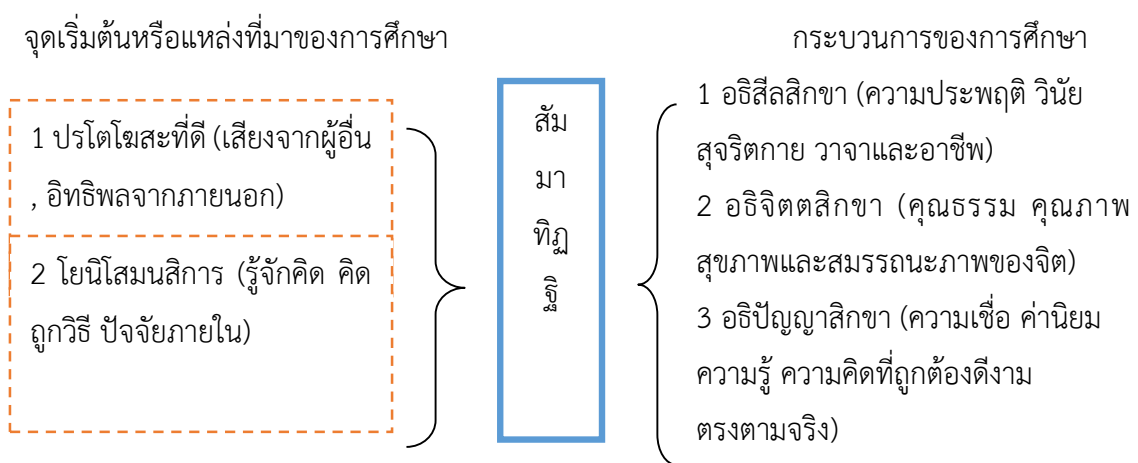
1. ไร้การศึกษา = อวิชา + ตัณหา → พฤติกรรมสร้างทุกข์ (ก่อปัญหา)
2. มีการศึกษา = ปัญญา + ฉันทะ → พฤติกรรมสลายทุกข์ (แก้ปัญหา)

พุทธศาสนามีหลักการให้การศึกษาคนด้วยการศึกษาฝึกฝนพัฒนาให้รู้จักรับและรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตอย่างถูกต้อง การศึกษาหรือการพัฒนาคนดำเนินไปตามหลักของกรรม เพราะหลักกรรมถือว่าเป็นสิ่งที่ เป็นผลจะเกิดขึ้นจากเหตุ คือ เป็นกฎแห่งเหตุและผล ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ การที่มนุษย์กระทำการใดๆ อันเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่ผลที่ต้องการได้นั้น มนุษย์จะต้องมีความเพียรพยายามในการกระทำ ในการศึกษาหรือ พัฒนามนุษย์ต้องนำองค์ประกอบที่ดีซึ่งเป็นกุศลเข้ามาเริ่มตั้งแต่ ปัญญา ฉันทะและกุศลอื่นๆ ทำให้ กระบวนการของกรรมเป็นกระบวนการของกรรมที่ดีที่เป็นกุศล เมื่อคนมีพฤติกรรมที่เป็นกุศลก็จะนำไปสู่การ แก้ปัญหาหรือไร้ทุกข์

กระบวนการของการศึกษาหรือระบบการพัฒนาบุคคลแยกเป็น 2 ขั้นตอนคือ (1) ขั้นตอนก่อนเข้าสู่ กระบวนการพัฒนา เป็นขั้นนำสู่ศึกษาหรือการศึกษาประกอบด้วยมรรคมองค์ 8 หรือไตรสิกขา มรรคเป็นการ ดำเนินชีวิต ส่วนไตรสิกขา เป็นการศึกษาที่ฝึกฝนพัฒนาคนเพื่อดำเนินชีวิตได้ เมื่อมองในแง่ มรรค เริ่มจากการ มีสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เป็นความเชื่อและความเข้าใจในหลักการต่างๆ ไป โดยเฉพาะความเชื่อว่าเป็น สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นความเชื่อถือเป็นหลักฐานสำคัญของการพัฒนา ถ้ามีความเชื่อที่ผิดก็จะตัด หนทางพัฒนา ดังนั้นสัมมาทิฐิ จึงเป็นพื้นฐานหรือเป็นจุดเริ่มต้นให้คนมีการฝึกฝนพัฒนา ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิมี 2 ประการได้แก่ ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยปรโตโฆสะ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่ หรือวัฒนธรรมซึ่งทำ ให้บุคคลนั้นได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ ความนึกคิด ความเข้าใจภูมิธรรมปัญญา และพฤติกรรมที่ถ่ายทอดต่อกันมา ถ้าสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดต่อกันมาเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องก็เป็นจุดเริ่มต้นของสัมมาทิฐิ และประการที่สองคือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง

ขั้นตอนที่ (2) ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาบุคคลโดยใช้ไตรสิกขาเป็นหลักสำคัญของการพัฒนามนุษย์ ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่พัฒนาบุคคลอย่างมีบูรณาการทำให้มนุษย์เป็น องค์รวมของการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพ อธิบายได้ดังนี้ ศีล คือการฝึกด้านพฤติกรรม มีเครื่องมือที่ใช้ฝึกศีลคือ วินัย (Discipline) เป็นกระบวนการเริ่มต้นของการศึกษาพัฒนามนุษย์ เพราะวินัยเป็นตัวจัดเตรียมชีวิตให้เอื้อ ต่อการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะมีวัตถุประสงค์ที่มุ่งประโยชน์ วินัยสัมพันธ์กับจิตสำนึกของคน ถ้าบุคคลมี จิตสำนึกในการพัฒนาตนวินัยก็จะได้ผลและเกิดผลดีต่อจิตใจ ส่วนสมาธิ เป็นการศึกษาฝึกจิตได้แก่การ พัฒนาคุณสมบัติของจิตใน 3 ประกอบด้วยด้านคุณธรรม (Moral) เช่น ความเมตตา ด้านความสามารถ (Capabilities) เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความพยายาม และด้านที่สามคือ ด้านความสุข (Spiritual happiness) เช่น ความอิมใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ สำหรับปัญญา เป็นเรื่องของพัฒนาการด้านความรู้ความ จจริง เริ่มตั้งแต่ ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล รู้จักวินัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิด การอย่างสร้างสรรค์

ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาในระดับพฤติกรรมในการฝึกหรือพัฒนาให้มีความรับผิดชอบ เริ่มจากศีล เป็นเรื่องการวางข้อกำหนด กฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย โดยมากจะใช้วินัยเป็นพื้นฐาน เมื่อคนปฏิบัติตามวินัยแล้ว ความประพฤติก็จะกลายเป็นความเคยชิน เช่น มารยาท การพัฒนาในระดับศีลจึงมีความสำคัญมาก ต้องเน้น เรื่องการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดี สำหรับคนที่มีพฤติกรรมเคยชินอย่างไรแล้วก็จะเกิดการยึดติดว่าเคยทำมา ใครทำอย่างอื่นแปลกก็จะไม่เห็นด้วย เราต้องใช้หลักธรรมชาติ คือสร้างระบบพฤติกรรมเคยชินที่ดีให้สะสม ขึ้นมาก่อน เรื่องของแบบแผนประเพณี วัฒนธรรมที่ติงาม ตลอดจนกฎเกณฑ์กติกาที่ออกมาในรูปของบัญญัติ ทางสังคมเป็นกฎหมาย หากมีการวางระบบติงามลงตัวติดเป็นพฤติกรรมเคยชินของคนรุ่นหนึ่งแล้ว ก็จะเกิด สะสมและถ่ายทอดไปสู่อีกรุ่น เพื่อจะได้ปฏิบัติตามกัน ส่งผลไปที่จิตใจให้เกิดความชื่นชมและยึดถือด้วย พฤติกรรมที่เคยชินละเอียดอ่อนเรียกว่า วาสนา หมายถึงการสั่งสมอบรมมา เป็นพฤติกรรมที่บุคคลได้สะสมมา จนเป็นลักษณะประจำตัว (Personality) เช่น การเดิน การพูด กิริยาท่าทาง บุคลิกภาพ วาสนาเป็นปัจจัย สำคัญที่จะนำพาชีวิตไปในทางหนึ่งโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังเป็นตัวกระทบทำให้คนอื่นมีปฏิกิริยาต่อบุคคลนั้น ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น ดึงดูด ผลักไส ทำให้ชอบ ทำให้เกลียดหรือประทับใจ เป็นต้น วาสนายังเป็น ตัวกำหนดชี้ชะตาของคนด้วย เช่น การเลือกคนทำงานองค์กรจะดูคุณสมบัติต่างๆ พร้อมกับบุคลิกภาพของผู้สมัคร ทั้งนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (2553) ได้ร่างกระบวนการศึกษาตามแนวคิดพุทธศาสนาไว้ดังนี้

ภาพที่ 1 กระบวนการการศึกษาตามแนวทางพุทธศาสนา

แหล่งที่มา: ปรับจาก พระพรหมคุณาภรณ์ (2010). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพฯ: สยาม

การนำภาวนามยปัญญาสู่การปฏิบัติเพื่อการเผชิญกับยุคโลกาภิวัตน์ (Dockthaisong, 2008) มาจากรากฐานของการพัฒนาทุนมนุษย์แนวพุทธศาสตร์คือ ครอบครัวที่มีจิตใจดีมีความละเอียดรอบคอบและศีลธรรม อันดีสามารถตีความได้ว่าบุคคลนั้นมีโปรโตโมส (พ่อ แม่ สิ่งแวดล้อม) ที่ดีส่งผลให้เกิดการพัฒนาจิตที่เด่นชัด จิตสงบไม่หวั่นไหว อ่อนโยน ซื่อตรงไม่คดโกง คล่องแคล่วและพร้อมที่จะทำงาน อัจฉริยะที่แฝงอยู่ในจิตใต้

สำนึกเป็นทรัพย์สินที่ประเสริฐวัดคุณค่าไม่ได้การนำเอาอัจฉริยะออกมาด้วยพุทธศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่ทำนาย เช่น พลังสมอง (Brain power) ซึ่งเป็นรากฐานของสรรพสิ่งที่ทำการสั่งการให้เกิดความสำเร็จที่มนุษย์สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่มีวันหมด ประเทศสหรัฐอเมริกาในยุคของประธานาธิบดี จอร์จ บุช ได้กำหนดนโยบายปฏิรูปการศึกษา (Education reform) โดยมี สารสำคัญคือ สร้างสมอง สมองประชา ด้วยวิชาแห่งความรักหลักให้ทำงานหนัก เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาติ เพราะทุนที่มีค่ามหาศาลเป็นทุนที่มองไม่เห็นอยู่ในสมองของคนในชาติ เป็นทุนอริยทรัพย์ที่ฝังในตัวคนการดึงอัจฉริยะทรัพย์ออกมาต้องการจิตที่สงบด้วยภาวนามยปัญญาด้วยกฎของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นพุทธญาณวิทยา (Buddhist Epistemology) เพราะความคิดในธรรมย่อมมน้อมนำองค์การสู่ความเจริญ ในโลกของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วนี้ เศรษฐกิจใหม่ได้เปลี่ยนแปลงจากผลิตภัณฑ์สู่จิตนาการแห่งการผลิตที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทุกอย่างและทุนที่มีค่ามากที่สุด มาจากข้อมูลของสมองพนักงานทุกคนเป็นยุคของการแข่งขันที่ใช้จินตนาการ (Imagination) เพื่อพัฒนาออกแบบ บริหารและนำเสนอสินค้าบริการ แกนหลักคือ การมีวัฒนธรรมสร้างทุนมนุษย์ให้สมบูรณ์ทางพุทธสิกขาและจริยสิกขา ซึ่งจะนำสู่ความเป็นคนที่สมบูรณ์ เป็นคนที่มีสมองเป็นเลิศและจิตที่สมบูรณ์พร้อมด้วยหลักของความเป็นคนดีของสังคม คนเก่งคนปฏิบัติปฏิบัติชอบเปรียบเสมือนแสงสว่างที่นำทางดังพุทธภาษิตกล่าวว่า “นัตถิ ปัญญาสมา อาภา” แสงสว่างใดเทียบเท่าแสงสว่างแห่งปัญญาไม่มี บุคคลที่ใช้หลักการปฏิบัติและการคิดแนวพุทธศาสตร์จะทำงานด้วยความรัก ความเมตตาต่อเพื่อร่วมโลก ต่อดองค์กร และต่อชุมชนเพราะเป็นการนำปัญญาที่เป็นเลิศไปสู่การพัฒนา

ประเทศจะมีสันติสุขได้หากผู้นำเข้าใจสร้างความสามัคคีในชาติด้วยการจัดการในใจในสมองด้วยการใช้เหตุผลดังที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงตรัสไว้ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นในอิทธิธรรมขั้นสูง คือ “ความพอเพียง” เป็นความมีเหตุผลมีใจเป็นกลางพิจารณาอย่างรอบด้านโดยมีข้อมูล การมองความดีของคนจะเกิดภูมิธรรม ส่งผลให้บุคคลนั้นใช้สมองคิดดีทำดี (Positive thinking) ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเต สังกิลิภูญ สุคติ ปาฎิกังขา” จิตที่คิดดีแล้วจะนำสุขมาให้ ผู้เขียนอยากจะยกตัวอย่างด้านการใช้ปัญญาจินตนาการ (Imagination) พร้อมด้วยสติที่มี การพัฒนาจิตสงบแผ่ในจิตใต้สำนึกเพื่อดึงพลังสมองมาใช้ ดังเช่น ประเทศสิงคโปร์ (Techsauce, 2018) รายงานว่า ลี เซียน ลุง กล่าวถึงการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สิงคโปร์ก้าวมาเป็นประเทศแถวหน้าของโลกซึ่งพ่อของเขาเป็นคนคิดและวางแผนออกแบบ ประเทศสิงคโปร์มาจากชาติที่ไม่มีอะไรเกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่การก้าวมาขึ้นแถวหน้าของโลกมาจากความสามัคคีของหลากหลายเชื้อชาติ โดยพ่อของเขาคือ นายกา ลิกวนยูเข้าใจเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ กำหนดขอบเขตปัญหาและออกแบบวิธีแก้ปัญหาที่สร้างสรรค์จนเป็นประเทศสิงคโปร์ในปัจจุบัน

การศึกษาหรือการเรียนรู้ทุกชนิดควรจะทำให้มนุษย์มีจิตสำนึกใหม่แห่งความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Wasi, 2002) หรือความเป็นทั้งหมด (The Wholeness) คลายความยึดมั่นในตัวตนเพื่อความเป็นอิสระที่ส่งผลให้เปลี่ยนความรู้สึกนึกคิด ประสพความปิติ ความอímเอม ความสุข สัมผัสความงามของสรรพสิ่ง และเกิดไมตรีจิตมิตรภาพอันไพศาล มนุษย์ไม่ว่านับถือศาสนาใดควรมีความรักทั่วสากลโลก (Universal Love) ต่อเพื่อนมนุษย์

และสรรพสิ่ง การสร้างจิตสำนึกใหม่จะทำให้มนุษย์ประสบอิสรภาพ เข้าถึงความจริง ความงาม ความสุข เข้าสู่ภพภูมิใหม่และเป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมโลกเดียวกันอย่างแท้จริง การเรียนรู้ที่ดีที่สุดจะต้องทำให้มนุษย์เข้าถึงธรรมชาติตามความเป็นจริง เรียกว่า ปัญญาหรือวิชา มนุษย์ขาดปัญญาเพราะ (1) ขาดความเชื่อมโยง รู้เห็นสั้น รู้บางส่วนแล้วไปสรุปเป็นทั้งหมดจึงอาจผิดได้ (inductive) หรือ การเห็นแบบมายาคติตายตัว คิดแบบตายตัว คิดแบบนิจจัง ทว่าความจริงแล้วทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงและเชื่อมโยงกัน (2) จิตขาดความเป็นกลาง เนื่องจากกิเลสทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริง เช่น เวลาโกรธ หรือการเข้าไปยึดถือในทิฐิ ทฤษฎี หรือหลักวิชาบางอย่างทำให้ขาดอิสรภาพเห็นตามความเป็นจริง เช่น หลักวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เข้าถึงความจริงบางส่วนซึ่งเอียงไปทางโลกของวัตถุที่ขาดด้านนามธรรมคือ จิตและคุณค่า หรือจิตวิญญาณ การคิดแบบตายตัวที่ไม่ตรงต่อความเป็นจริงตามธรรมชาติทำให้คนตกอยู่ในโมหภูมิ หรือ อวิชชา การศึกษาทุกระดับต้องฝึกให้ผู้เรียนสร้างความเป็นชุมชน สถาบันการศึกษา องค์กรการสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจ ควรมีการสร้างศูนย์หรือสถาบันที่สร้างผู้เชี่ยวชาญในการส่งเสริมการรวมตัวเพื่อสร้างความเป็นชุมชน

การรู้อย่างเชื่อมโยงไม่ติดขัดและการคิดอย่างเป็นกลางมีปฏิสัมพันธ์กันส่งผลถึงกันทำให้มีปัญหารู้เห็นธรรมชาติตามที่แท้จริง ถ้าฝึกให้เชื่อมโยงอย่างสม่ำเสมอจะทำให้ลดละความเห็นแก่ตัว หรือการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง เกิดการพัฒนาจิตวิญญาณ ส่วนการคิดอย่างเป็นกลางคือ การคิดตามความจริงตามธรรมชาติหรือการคิดอย่างอิทัปปัจจยตา ทุกอย่างเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัตร (dynamic inter-connected) หรือการทำแผนที่ความคิด (Mind Mapping) ซึ่งนำไปสู่การเห็นทั้งระบบที่จะนำไปสู่การสร้างสรรคในกิจการนั้นๆ การที่ระบบจะดำเนินไปได้ด้วยดีต้องมีการเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนที่เกี่ยวข้องทั้งหมด (Interactive learning through action) ถ้าฝึกให้เห็นอิทัปปัจจยตาของสรรพสิ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเองจากการมีความหุดหิด รำคาญ ไม่พอใจไปสู่ความเป็นปกติ หรือความสงบ เพราะรู้เห็นด้วยปัญญารู้เท่าทันความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ความเกลียดก็จะน้อยลงกลายเป็นความเมตตาเข้ามาแทนซึ่งเป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูล เมตตาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การปลูกเมตตาจึงเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของมนุษย์

ส่วนทฤษฎีของนักวิชาการชาวตะวันตกตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่ามีความใกล้เคียงกับแนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวทางพุทธศึกษาหรือแนวคิดทางตะวันออก คือ แนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ด้วยกรอบแนวคิดวินัย 5 ประการ (The Five Disciplines) ของ (Senge, 2006) ซึ่งเป็นแนวคิดสำหรับองค์กรสมัยใหม่ที่ต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยพลวัตรความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว องค์กรจึงต้องมีการเรียนรู้ทั่วทั้งองค์กรเพื่อการปรับตัวและเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขัน แนวคิดวินัย 5 ประการประกอบด้วย (1) การคิดอย่างเป็นระบบ (System Thinking) หมายความว่าทุกสิ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เช่น ก่อนฝนจะตกเริ่มมีเมฆฝน ลมพายุ พายุร้อนเป็นต้น มนุษย์ก็เช่นกันมีการเชื่อมโยงกันโดยการกระทำที่บางครั้งไม่สามารถมองเห็นได้ การคิดอย่างเป็นระบบเป็นแนวคิดที่สมาชิกในองค์กรต้องคิดว่าองค์กรประกอบด้วยส่วนย่อยที่มีความสัมพันธ์กัน หากเปรียบองค์กรเสมือนสังคมหนึ่งๆ ก็เช่นกันทุกสิ่งทุกอย่างต่างมีความเชื่อมโยงกัน (2) ความเป็นนายตัวเอง (Personal Mastery) คือความมีระเบียบวินัย (Discipline) ใน

ตนเองที่จะดำเนินเรียนรู้เป้าหมายของตนเองอย่างลึกซึ้งต่อเนื่องด้วยความอดทนและเห็นวัตถุประสงค์ตามความเป็นจริง (3) ความเชื่อฝังใจ (Mental Model) คือ คติ ความคิด จินตนาการที่บุคคลเข้าใจที่ส่งผลต่อพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคลนั้นออกมา วินัยในการเรียนรู้ความเชื่อฝังใจคือ การสำรวจตัวเองเรียนรู้และเปิดเผยความเชื่อฝังใจของตนเองบุคคลที่แสดงความคิดเห็นออกมาอย่างมีประสิทธิภาพนั้นสามารถมีอิทธิพลต่อผู้อื่นด้วย (4) สร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Building Shared Vision) สมาชิกทุกคนในองค์กรมีวิสัยทัศน์ร่วมกันรู้เป้าหมายร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร (5) การเรียนรู้ร่วมกันของทีม (Team Building) โดยสมาชิกในทีมใช้ศักยภาพของแต่ละคนที่มีออกมาอย่างเต็มที่ร่วมแรงร่วมใจกันโดยการพูดคุยอย่างอิสระและสร้างสรรค์

ด้านทฤษฎีการเรียนรู้ (Hoy & Miskel, 2005) เน้นทฤษฎีหลักสามประเภทคือ (1) ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavioral theories) เป็นทฤษฎีเน้นการสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ทักษะและนิสัยของผู้เรียน (2) ทฤษฎีเกี่ยวกับปัญญาหรือ พุทธิพิสัย (Cognitive theories) เป็นทฤษฎีที่มุ่งความสนใจการเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวผู้เรียนด้านการใช้สมองในการคิด การจดจำ การสร้างสรรค์และการแก้ไขปัญหา และ (3) ทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist theories) เป็นทฤษฎีที่สนใจว่าบุคคลเป็นผู้สร้างความรู้จากประสบการณ์ สิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกับความรู้ที่มีอยู่เดิมนักวิชาการด้านคอนสตรัคติวิสต์เชื่อว่านักเรียนไม่ควรได้รับการเรียนรู้ที่เป็นความรู้พื้นฐาน ธรรมดา หรือปัญหาที่สร้างเลียนแบบสถานการณ์จริงแต่ผู้เรียนควรได้รับการเรียนรู้ที่ท้าทายกับสถานการณ์ที่ซับซ้อนซึ่งผู้เรียนอาจจะพบจากโลกภายนอก

นอกจากนี้ผู้เขียนบทความได้ศึกษางานที่นักวิชาการชาวตะวันตกได้เผยแพร่และพบว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาแนวพุทธแล้วมีส่วนคล้ายคลึงกันเช่น Soland, Hamilton และ Stecher (2013) ได้สรุปสมรรถนะหลักที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 ออกเป็น 3 สมรรถนะกว้างๆ ที่ควรบรรจุลงในหลักสูตรการเรียนการสอน คือ (1) สมรรถนะการเรียนรู้ (Cognitive Competencies) ประกอบด้วยการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการคิดอย่างสร้างสรรค์ซึ่งมีความสำคัญในยุคของการเปลี่ยนถ่ายสู่ยุคเศรษฐกิจใหม่ (2) สมรรถนะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Competencies) สมรรถนะด้านนี้ก็คือ สมรรถนะที่จำเป็นในการสานสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งต้องเริ่มต้นด้วยความสามารถในการสื่อสารโดยการสื่อสารเป็นพื้นฐานที่จะนำมาซึ่งผลลัพธ์หลายอย่าง เช่น ความร่วมมือและภาวะผู้นำ (3) สมรรถนะภายในบุคคล (Intrapersonal Competencies) เป็นสมรรถนะที่ฝังอยู่ในแต่ละปัจเจกบุคคลซึ่งจะถูกนำมาช่วยในการแก้ไขปัญหา สมรรถนะชนิดนี้สามารถกล่าวได้ว่าเป็นสมรรถนะที่เกี่ยวกับทัศนคติและพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษาในการนำไปประยุกต์ใช้ในโรงเรียน สถานที่ทำงานหรือที่อื่นๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงความคิดที่เติบโต สร้างแรงบันดาลใจให้กับตนเองเพื่อความสำเร็จและมีความอดทนที่จะก้าวสู่เป้าหมายในอนาคต

ส่วนงานวิจัยจากนักวิชาการไทยที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาแนวพุทธไว้หลายท่าน เช่น Nogmerod (2015) ได้เปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกกับหลักการทางพระพุทธศาสนาว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตก หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์กรอย่างเต็มความสามารถเอื้ออำนวยให้องค์กรบรรลุเป

าหมาย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกนั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสาน แนวคิดทฤษฎีหลัก 3 ด้านได้แก่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีระบบและทฤษฎีจิตวิทยา ในขณะที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนา หรือทำสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น เจริญขึ้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระพุทธศาสนา จึงหมายความว่าพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจด้วยการนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติ ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และเห็นว่าควรบูรณาการแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกันในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ส่วนใหญ่มุ่งการพัฒนาแต่ทางวัตถุมากกว่าทางด้านจิตใจ หากนำเอาแนวคิดทฤษฎีตะวันตกมาบูรณาการกับหลักการ ทางพระพุทธศาสนาเป็นองค์รวมจะสามารถขัดเกลาทางด้านจิตใจของมนุษย์ด้วย

วนิดา (2010) วิเคราะห์องค์ความรู้ด้านการพัฒนามนุษย์ทางพระพุทธศาสนาพบว่าการพัฒนาคนในพระพุทธศาสนากับการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมีลักษณะคล้ายกัน คือ เน้นกิจกรรมการพัฒนาที่ตัวมนุษย์เป็นสำคัญ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การมีส่วนร่วมในการคิด การปฏิบัติจริงและสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีส่วนที่ต่างกัน คือ ทางพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นให้เข้าใจตนเองและรู้จักตนเองโดยเฉพาะจิตใจของตนเพื่อแก้ไขตนเองจนบรรลุธรรม มนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องมีคุณธรรม คือมีเบญจศีลและเบญจธรรม ควบคู่กัน คือ ศีล 5 และ เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะและสติสัมปชัญญะ ซึ่ง เปรียบเหมือน กติกามนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความสงบสุข เรียบร้อยและดีงาม

อายตนะภายในมีความสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างแนบแน่น (โสวิทย์, 2015) เพราะการศึกษาจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนมีอายตนะครบถ้วนสมบูรณ์ ที่สำคัญคือการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนากาย จิต ปัญญาและสังคมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ได้รับการศึกษาความคิด ความเข้าใจก็จะเปลี่ยนสู่การเปลี่ยนชีวิต ดังนั้นการที่จะหยุดทุกข์ให้พิจารณาค้นหาที่มีตัวเรา 6 ประการ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และความอยากเสพอารมณ์ หากใครละและดับได้ก็เท่ากับว่าคนผู้นั้นได้สร้างแนวทางให้ใจไม่ติดข้องกับการศึกษาแก่ตนเองอย่างมั่นคงและยั่งยืน การใช้ปัญญาดับกิเลสต้องรู้จักกิเลสที่มนุษย์แสดงออกมาในรูปของความรู้สึก เช่น ชอบ ไม่ชอบ โกรธ โลภ รู้สึกร้อน เมื่อเกิดความรู้สึกต่างๆ จากผัสสะให้รับรู้ว่าเป็นความจริงตามธรรมชาติที่เป็นไปตามสภาวะบริบทรอบตัวแล้วก็ปล่อยวางโดยไม่ต้องฝืนปราศจากการปรุงแต่งอารมณ์หากใช้ปัญญาพิจารณาเรื่อยๆ เมื่อเกิดกิเลสจิตก็จะสงบและว่างตามธรรมชาติ

Watthanabut (2015) ทำการศึกษาพุทธวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายใต้ประชาคมอาเซียนว่า ทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นตัวจักรสำคัญที่พร้อมด้วยวิชาและจรณะ มีความสามารถในการคิดแยกแยะ คิดเชื่อมโยงอย่างมีเหตุผล คิด ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ จะส่งผลให้สังคม ประเทศชาติ และโลกเคลื่อนไหวไปในทางที่สร้างสรรค์ก้าวไปสู่องค์กรที่มีคุณภาพ บุคคลต้องพัฒนาจิตใจของตนเองและการก่อให้เกิดสังคมที่เป็นรูปธรรมของสังคมที่มีลักษณะของสังคมเอื้ออาทรและแบ่งปัน

สรุป

จากการที่ผู้เขียนทบทวนวรรณกรรมและบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในสังคมซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาหลายประการหากคนในสังคมขาดการพัฒนาด้านจิตใจควบคู่กับองค์ความรู้ให้ทันเท่าเทียมกับการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์เพราะคนขาดปัญญาไร้เท่าทันจิต ทั้งนี้ในบทความได้แสดงให้เห็นถึงนานาทัศนะของนักวิชาการในการพัฒนาทุนมนุษย์ประกอบด้วย มุมมองของนักวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์ นักวิชาการด้านการศึกษา นักวิชาการด้านทรัพยากรมนุษย์และนักปรัชญาด้านพุทธศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการชาวต่างชาติ ต่างมีประเด็นที่คล้ายกันคือการพัฒนาคนไม่ใช่เพียงแค่การให้ความรู้และทักษะ แต่ต้องสร้างคนให้เป็นคนดีอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรมจริยธรรมด้วยการขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีระเบียบวินัย โดยสถาบันแรกที่สำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์คือ สถาบันครอบครัวที่ได้รับการอบรมที่ดีจากพ่อแม่ ที่สอนให้ลูกรู้จักหน้าที่ มีระเบียบวินัย การรู้จักแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นจะทำให้การพัฒนาเด็กเป็นพลเมืองที่ดีของชุมชนและสังคมได้ (Becker, 1993) โดยทางสถาบันการศึกษาเป็นผู้สานต่อในการพัฒนาทางด้านองค์ความรู้ การฝึกระเบียบวินัยโดยการบูรณาการทฤษฎีด้านพฤติกรรม ทฤษฎีเกี่ยวกับปัญญาและทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ ฝึกฝนให้ผู้เรียนเห็นตามความเป็นจริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม

2. การเรียนรู้ตามวิถีพุทธเริ่มจากการปฏิบัติทั้งหมดคือ ไตรสิกขา เป็นการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน ประกอบด้วย ศีล คือระเบียบวินัย (Discipline) คุมใจให้ปฏิบัติตนไม่เบียดเบียนใครรู้จักหน้าที่ มีสมาธิ คือ จริยธรรม ความเมตตา ความเบิกบานใจ (Moral & Ethic) และปัญญา คือ ความรู้ตามความเป็นจริง (Wisdom) คิดอย่างสร้างสรรค์ การให้การศึกษาตามแนววิถีพุทธต้องเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ประกอบด้วย กรรมและสิกขา กรรม คือ การกระทำประกอบด้วย วชิกรรม กายกรรม มโนกรรม สิ่งที่สำคัญและปรับเปลี่ยนยากที่สุดคือมโนกรรม ซึ่งเป็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของบุคคลมีอยู่ภายใน ส่วนสิกขา คือการศึกษาที่จะเปลี่ยนกรรมทั้งสามประเภทหรือการพัฒนาคนให้เปลี่ยนพฤติกรรม เมื่อคนเกิดปัญหามองบุคคลจะมีพลังสมอง (Brain power) ซึ่งเป็นรากฐานของสรรพสิ่งที่ทำการสั่งการให้เกิดความสำเร็จที่มนุษย์สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่มีวันหมด พลังสมองที่มีสมาธิจิตที่เข้มแข็งแน่วแน่เป็นพลังปัญญาแห่งอัจฉริยภาพของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถนำสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้โดยไม่ต้องตามและใช้ประโยชน์เทคโนโลยีจากชาวตะวันตกเพียงอย่างเดียว นวัตกรรมใหม่ๆ อาจเกิดขึ้นจากสมองคนไทยที่สมบูรณ์ด้วยสติ สมาธิและปัญญา นอกจากนี้ปัญญายังส่งผลต่อการรู้จักเลือกปฏิบัติ การเลือกมองในสิ่งที่ดีที่เกี่ยวข้องในชีวิตรู้จักการใช้เหตุและผล

3. การเข้าใจอายตนะของคน อายตนะ คือสิ่งที่คนใช้สำหรับการรับรู้สองประเภท คือ การรับรู้ข้อมูล และการรับรู้ความรู้สึก ให้ฝึกฝนทุนมนุษย์ในการรับรู้ข้อมูลตามความเป็นจริง สังเคราะห์ วิเคราะห์ ให้เกิดปัญญา

ในสิ่งที่เกิดขึ้นว่าทุกสิ่งมีเหตุและปัจจัยด้วยการรับรู้ข้อมูลรู้เท่าทันโดยปราศจากการรับรู้ทางอารมณ์และความรู้สึกทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนแล้วมาจากเหตุและปัจจัย ทุกอย่างบนโลกมีความเกี่ยวเนื่องกันเป็นระบบเดียวกัน เมื่อสิ่งใดขาดหายไปย่อมกระทบกับสิ่งอื่นๆ บนโลก เช่น เมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติส่งผลให้ธรรมชาติขาดความสมดุลมนุษย์ก็ต้องรับผลที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ เช่นเดียวกันกับการเรียนรู้หากนักศึกษายากได้เกรดดี นักศึกษาต้องมีความตั้งใจเรียน เรียนรู้อย่างต่อเนื่องฝึกฝนพัฒนาตนเองแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ อันประกอบด้วยอุปมาหะ คือความไม่ประมาท ต้องไม่ประมาท ต้องเดินหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมาย ซึ่งเกรดที่ดีนั้นจะส่งผลต่ออนาคตของตนเอง ทั้งนี้เป็นการมองแบบองค์รวม (Holistic view) ในการเรียนการสอน โดยเฉพาะเด็กนักเรียนในระดับประถมหรือมัธยมอาจจะเข้าใจยากเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา ฉันทะ อายตนะ อุปมาหะ ซึ่งทางพุทธศาสตร์มักจะมีคำเฉพาะที่มาจากภาษาบาลีทำให้เข้าใจยากในการบูรณาการกับแนวคิดใหม่ของนักวิชาการตะวันตกเพื่อความเข้าใจมากขึ้นพร้อมกับยกตัวอย่างให้เห็นเช่นเดียวกับแนวคิดวินัย 5 ประการของ Senge (2006) ประกอบด้วย การคิดอย่างเป็นระบบ (System Thinking) หมายความว่าทุกสิ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบประกอบด้วยส่วนย่อยที่มีความสัมพันธ์กัน หากเปรียบองค์กรเหมือนสังคมหนึ่งทุกสิ่งทุกอย่างต่างมีความเชื่อมโยงกัน (2) ความเป็นนายตัวเอง (Personal Mastery) คือความมีระเบียบวินัย (Discipline) หรือในทางพุทธก็คือ การมีศีลคุมใจในตนเองในการปฏิบัติ ฝึกฝนที่จะดำเนินเรียนรู้เป้าหมายของตนเองอย่างลึกซึ้งต่อเนื่องด้วยความอดทนและเห็นวิสัยทัศน์ตามความเป็นจริง (3) ความเชื่อฝังใจ (Mental Model) คือ คติ ความคิด จินตนาการที่บุคคลเข้าใจที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคลนั้นออกมา คือ การสำรวจตัวเองเรียนรู้และเปิดเผยความเชื่อฝังใจของตนเองบุคคลที่แสดงความคิดเห็นออกมาอย่างมีประสิทธิภาพนั้นสามารถมีอิทธิพลต่อผู้อื่นด้วย หรือการมีอายตนะรับรู้และมีความคิดบวกซึ่งจะส่งผลดีต่อตนเองและผู้อื่น (4) สร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Building Shared Vision) สมาชิกทุกคนในองค์กรมีวิสัยทัศน์ร่วมกันรู้เป้าหมายร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร เปรียบเสมือนในทางพุทธศาสตร์คือ การมีพระโคตมหรือครอบครัว พ่อ แม่ที่ดีเป็นผู้ที่ส่งมอบวิสัยทัศน์อบรมสั่งสอนลูกๆ (5) การเรียนรู้ร่วมกันของทีม (Team building) เป็นการบูรณาการบทยอดของการศึกษาแนวพุทธศาสตร์กับแนวคิดตะวันตก มีการเรียนรู้ร่วมกัน การทำงานเป็นทีมการแบ่งปันประสบการณ์การสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่ร่วมกันของผู้เรียน

4. เปลี่ยนความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเรื่องของกรรมและวาสนา ว่ากรรมนั้นเกิดจากการกระทำ action = reaction เมื่อทำกรรมดีย่อมเกิดผลดีมีความปิติ ชาวพุทธส่วนมากเมื่อคิดว่าเป็นกรรมแล้วปลง ไม่ทำอะไรถือว่าเป็นความเชื่อเรื่องกรรมที่ผิดเมื่อมีสิ่งกระทบที่ไม่ดีถือว่าเป็นกรรมจากการกระทำที่ไม่ดีก็ควรมีอุทิศสาธุ ในการกระทำต่อไป ส่วนวาสนาเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงฝึกฝนได้จากการเรียน การอบรม ตามหลักพุทธ ศาสตร์ว่าวาสนาคือ คุณลักษณะบุคลิกภาพ (Personality) วาสนาจะส่งผลถึงคนอื่นที่มองเราแล้วตัดสินว่าชอบหรือไม่ชอบจากการลักษณะการพูด การเดิน การประพฤติปฏิบัติตน เช่น ในการสัมภาษณ์ถ้าเราฝึกฝน บุคลิกภาพที่ดีอยู่เสมอผู้สัมภาษณ์ก็จะประทับใจ อีกตัวอย่างหนึ่งเช่น ผู้เขียนสอนสาขาธุรกิจการบินซึ่ง บุคลิกภาพของพนักงานต้อนรับสายการบินสามารถสร้างความประทับใจ ความเชื่อมั่นในความปลอดภัยและ

การบริการได้ดังนั้นนักศึกษาทุกคนจะได้รับการเรียนรู้ ฝึกฝนบุคลิกภาพ การแต่งตัว การพูด การเดิน การยืน และการนั่งจนติดเป็นนิสัยที่เรียกว่าวาสนานั่นเอง

5. ส่วนสำคัญที่เป็นประเด็นพื้นฐานที่สุดในศาสนาพุทธ แต่พุทธบริษัทแทบจะไม่สามารถปฏิบัติได้นั่นคือ ระเบียบวินัย (Discipline) หรือศีล 5 นั้นเองเพราะ “สีเลนะ สุคะติง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปทา สีเลนะ นิพพุตังยันติ ตัสมา สีลัง วิโส ทะเย” แปลได้ว่าหากปฏิบัติได้ “ศีลจะนำมาซึ่งความสุขพาท่านสู่สุดคติ พร้อมด้วย โภคะทรัพย์ และเป็นปัจจัยเข้าสู่นิพพานเพราะฉะนั้นควรรักษาศีลให้บริสุทธิ์” ในยุคหนึ่งเรามักจะได้ยินคำว่า ธรรมาภิบาล หรือ (Good Governance) เป็นแนวคิดบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่โดย Fukuyama (2013) ว่าด้วยเรื่องความสามารถของรัฐบาลในการออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมาย ความสามารถในการส่งมอบ บริการสาธารณะแก่ประชาชน โดยไม่คำนึงถึงว่ารัฐบาลนั้นจะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ทั้งนี้ในการบริหารจัดการภาครัฐต้องมีการตรวจสอบการประเมินคุณภาพของหน่วยงานในด้านต่างๆ เช่นการวัดกระบวนการทำงาน การวัดสมรรถนะ การวัดผลผลิต และการวัดความเป็นอิสระของระบบราชการ กล่าวคือมีการระบุหน้าที่สาย การบังคับงานที่ชัดเจน มีการควบคุมกฎระเบียบอย่างเข้มงวด การจัดเก็บภาษีที่เป็นธรรมปราศจากคอร์รัปชัน เป็นต้น จากหลักการนี้หากภาครัฐสามารถนำหลักเบญจศีลประยุกต์กับการบริหารจัดการ การมีศีลคู่ใจคือ การไม่คดโกง การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ กติกาในการทำงานย่อมมีกฎระเบียบให้พนักงานประพฤติปฏิบัติหากบุคคลากรในองค์กรมีศีล รักษาศีลอย่างเคร่งครัดทั้งหัวหน้าและลูกน้องทุกระดับ การทำงานและกระบวนการตรวจสอบอย่างเคร่งครัด การออกนโยบายเพื่อพวกพ้อง หรือการฉ้อราษฎร์บังหลวงคงลดลงอย่างมากในสังคมไทยหรืออาจจะไม่มีเลยก็ได้ เพราะศีลในแต่ละข้อจะช่วยคุณใจ คุณความประพฤติตนของปัจเจกชน

6. เมื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม การใช้ชีวิตของคนดังนั้นผู้เขียนเห็นว่าควรบูรณาการเทคโนโลยีให้เข้ากับองค์ความรู้เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศไทย 4.0 อันประกอบด้วยพุทธิปัญญาและทฤษฎีวินัย 5 ประการ เช่น การสร้างแอปพลิเคชัน (Application) สำหรับพอร์ตโฟลิโอ (Portfolio) เพื่อให้เป็นสังคมไร้กระดาษเนื่องจากการรับสมัครเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาในระบบ TCAS จะมีรอบรับโดยพิจารณาจาก Portfolio ซึ่งเด็กนักเรียนมักจะชอบเอกสาร ภาพถ่ายหรือลงทุนทำเป็นหนังสือรูปเล่มนำมาแสดงต่อมหาวิทยาลัย หากภาครัฐโดยกระทรวง อว. หรือสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติสามารถสร้างแอปพลิเคชันพอร์ตโฟลิโอแห่งความดี/ความประพฤติ โดยในแอปพลิเคชันมีการแบ่งกิจกรรมย่อยๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาพัฒนาคนไทยที่พึงมีให้นักเรียนดาวน์โหลดผ่านสมาร์ทโฟน เมื่อเด็กทำกิจกรรมตามที่กำหนด เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสา เด็กสามารถอัปโหลดรูปภาพหรือวิดีโอพร้อมคำอธิบายประกอบ หรือใบประกาศเกียรติคุณต่างๆ ที่เด็กๆ ได้รับ ทางมหาวิทยาลัยสามารถสแกนผ่าน QR Code และเข้าไปดูประวัติของผู้สมัครได้ทั้งยังสามารถเก็บข้อมูลความสนใจ ความสามารถพิเศษ หรือพรสวรรค์ของเด็กแต่ละคนไว้ได้ด้วยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเด็กให้เก่งและเสริมสร้างความสามารถพิเศษ ความสนใจของเด็กได้ดียิ่งขึ้นด้วย

ดังนั้นการศึกษาแนวพุทธที่เน้นการขัดเกลาจากภายในจิตใจคนด้วยการการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอันประกอบไปด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตนให้เห็นตามหลักความเป็นจริงของความสัมพันธ์กันของทุกสรรพสิ่ง เพื่อสร้างคนไทยยุค 4.0 ที่จำเป็นต้องมีคุณลักษณะใฝ่รู้ ผู้ใฝ่รู้ย่อมมีการเรียนรู้พัฒนาตนเองอยู่เสมอเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning) ประกอบด้วยการพัฒนาทางใจ ทางกายและทางสมองอย่างต่อเนื่อง หากบุคคลคิดว่าตนเองมีความรู้เพียงพอแล้วในการดำเนินชีวิต การทำงาน เด็กรุ่นใหม่ที่ยืนจบมาพร้อมกับองค์ความรู้ใหม่ก็จะมีความสามารถที่เก่งกว่าและก้าวหน้ามากกว่า

เอกสารอ้างอิง

- Becker, S. G. (1993). *Human capital* (3rd ed). London: University of Chicago Press.
- Changkhwanyuen, P. (2017). *Preecha thatsana manut sangkhom læ kansuksa* [Preecha's Perspective on Humanity, Social and Education]. Bangkok: Sodsrisaditwong Foundation.
- Dockthaisong B. (2008). *Kanchatkan thun manut* [Human Capital Management]. Bangkok: Pimtawan
- Fukuyama, F. (2013). What is governance? governance. *An International Journal of Policy Administration and Institutions*, 26(3). 347-368.
- Hoy, K. W., & Miskel, G. C. (2005). *Educational administration: theory, research, and practice*. Singapore: McGrawhill.
- Hunchangsith, B. (2006). *Setthasat sapphayakon manut (Phim khrang thi 3)* [Economics of Human Resources (3rd ed)]. Bangkok: O.S. Printing House.
- Khamkhiew, W. (2010). *Kan wikhro 'ongkhawamru dan kanphatthana manut chak 'ongkhawamru thang phra phut satsana* [The Analysis Conceptual of Human Resource Development from the Buddhism Knowledge Concept]. Bangkok.: n.p.
- Marquardt, J. M. (2002). *Building the learning organization* (2nd ed). CA: Davies-Black.
- Ministry of Industry. (2016). *Yutthasat kanphatthana 'utsahakam Thai 4.0* [The Industrial Development Strategy of Thailand 4.0]. Retrieved from <https://www.oie.go.th>.
- Nogmerod, S. (2015). *Karabun na kanka raphat nat rap yok rom nut tam thritsadi tawantok kap lakkan thang phut satsana* [The Integration of Human Resource Development According to Western Theory and Buddhism Concept]. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 23(41).
- Phlikhamin Worawan, P. (2018). *Næothang kanphatthana kamlang khon hai sotkhlong kap yutthasat khong prathet* [The Integration of Human development aligning to the Country's Policy]. Bangkok: n.p.
- Prapromkunaporn. (2004). *Ratthasat phua chat kap ratthasat phua lok* [Political Science for Nation versus Political Science for the World]. Bangkok: Pimsauy.
- Prathampithok. (1993). *Cha phatthana khon dai ya rai: phut satsana kap kanphatthanamanut* [How to Develop Human: Buddhism and Human Resource Development]. Bangkok: Sahathamamamik.

- Prathamphithok. (1999). *Kansuksa kap kanphatthana sapphayakon manut* [Education and Human Resource Development]. Bangkok: Sahathamnamik.
- Senge, P. (2006). *The fifth discipline*. Sydney: Currency Doubleday.
- Sinlarat, P. (2017). *Kansuksa 4.0 pen ying kwa kansuksa (Phim khrang thi 4)* [4.0 Education is more than Education (4th ed)]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Soland, J., Hamilton, S. L., Stecher, M. B. (2013). *Measuring 21st competencies: guidance for educators*. Asia Society Global Cities Education Network: RAND Corporation.
- Suebvises, P. (2018). *Kanphatthana sapphayakon manut: botrian bæp ‘ong ruam læ kanprayukchai kap næokhit thi laklai* [Human Resource Development: the Integrated Learning and Practice with Multi-concept]. Bangkok: Rattana-trai.
- Techsauce. (2018). *Nai singkhapo chi krabuankan khith choeng ‘ok bæp champen to kan plianplæng khong prathet* [Singapore’s Prime Minister said the Design Thinking Process changed the country to first world]. Retrieved from <https://techsauce.co>
- Wasi, W. (2002). *Withi manut nai satawat thi yisip ‘et: su phop phum mai hæng kanphatthana* [The Human Way of Life in 21st Century: the Drive to New Development]. Bangkok: Sodsrisaditwong Foundation.
- Watthanabut, B. (2015). Phut withi kanphatthana sapphayakon manut pha tai prachakhom ‘Asian: Phraphotthasatsana kap withi lok [The Development of Human Resources by Buddhism Concept for ASEAN: Buddhism and the World Crisis]. *Journal of Mahachula Academic*, 2.